

В статье рассматриваются актуальные проблемы высшего образования. Проанализировано соответствие системы высшего образования потребностям общества, адекватные им альтернативные пути подготовки менеджеров. Освещены особенности американской системы образования, проблемы характерного для нее децентрализованного управления.

Ельбрехт Ольга Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Червонецький В.В.

ЕСТЕТИКА ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЯК КОМПОНЕНТ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Т.М. Єрмолаєва

Розглянуто емоційно-видовищні функції фізичної культури і спорту, які несуть в собі естетичні властивості, що проявляються в гармонії фізичних і духовних якостей людини. Проілюстровано прикладами ствердження, що фізична культура і спорт поряд з мистецтвом - потенційно багате джерело естетичних переживань як для виконавця, так і для глядача. Виявлено, що фізична культура і спорт можуть справити значний вплив на духовний світ особистості - світ емоцій, естетичних смаків, етичних та світоглядних уявлень.

Постановка проблеми у загальному огляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Українське суспільство сьогодні стурбоване девальвацією духовних цінностей у молодіжному середовищі. Тому на державному рівні були прийняті основні програмні орієнтири щодо духовного виховання молодого покоління, які визначені Конституцією України, Законом України «Про освіту», Державною національною програмою «Освіта. Україна XXI століття» та іншими документами. В них наголошується, що основою розвитку українського суспільства є «...формування у молоді потреби та вміння жити в громадянському суспільстві, духовності та фізичної

досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури» [1].

Основу і зміст процесу духовного розвитку особистості складає розвиток інтелектуальних і фізичних здібностей людини, її морально-етичних і естетичних якостей. Одними з найважливіших засобів виховання особистості, яка б гармонійно поєднувала в собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість є фізична культура і спорт.

Фізична культура і спорт впливають не тільки на фізичний розвиток людини, зміцнення і охорону її здоров'я, сферу спілкування та прояву соціальної активності людей, розумну форму організації та проведення їх дозвілля, але, безперечно, і на інші сторони людського життя: авторитет і положення в суспільстві, трудову діяльність, структуру морально-інтелектуальних характеристик, естетичних ідеалів та ціннісних орієнтацій.

Естетика фізичної культури і спорту є одним з ефективних шляхів одухотворення особистості. Вона спрямована на виховання душевності, сердечності, любові, формує і організовує сферу чуттєвого сприйняття людиною навколишнього світу, ефективно впливає на виховання морально-вольових якостей, естетику вчинків і поведінку. Не можна уявити духовною особистістю, яка не здатна сприймати красу рухів, відчувати естетичні переживання, які виховують прекрасну і гуманну людину з багатим внутрішнім світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Останнім часом у галузі фізичного виховання, фізичної культури і спорту все більшу увагу приділяють естетиці руху, емоційно-видовищним функціям, естетичній діяльності і свідомості тощо. Це обумовлено тим, що як у минулому, теперішньому, так і в майбутньому велике значення буде надаватися естетичним цінностям.

Про актуальність проблеми, яка порушена автором, свідчить увага істориків, педагогів, соціологів, філософів, культурологів тощо. Серед них роботи видатних вчених А. Лосева, М. Овсяннікова та ін., які досліджуючи історію естетики, розглядали її не тільки як філософську рефлексію, а й як втілення уявлень про прекрасне і потворне в мистецтві і в самій людині.

У сучасній філософській літературі проблема естетичних цінностей та їх роль у розвитку особистості відображена у працях А. Комарової, Є. Громова, А. Донченко, В. Розумного, Н. Кіященко та ін.

Серед складових естетичної культури важливе місце посідає естетика самої людини, стрижнем якої є фізична естетика. Фізична краса та привабливість завжди були важливою складовою естетичного ідеалу. Визначенню понять «естетичний ідеал», «прекрасне», «прекрасне в людині» присвячують свої праці ряд науковців, серед яких слід відзначити Ю. Борєва, Н. Вернигору, Л. Левчука, Е. Ільєнкова, Л. Столовича та ін.

Дослідженню окремих аспектів взаємозв'язку духовного і фізичного, фізичного та естетичного виховання присвячено праці Л. Столович, Т. Ротерс, Г. Шевченко, І. Ніколайчук та ін.

На думку деяких авторів слід кардинально змінити погляди на фізкультуру і спорт, фізичний стан, красу людського тіла, не сприймати їх як щось другорядне. Осмисленню цієї проблематики присвячено низку науково-педагогічних праць, серед яких праці О. Вишневського, А. Френкіна, В. Клименко та ін.

Окремі автори розглядають деякі напрямки естетичного в системі соціокультурних цінностей. Так, Л. Царькова відносить естетику спорту до галузі практичної естетики поряд з естетикою побуту, людської поведінки, наукової творчості та іншої діяльності.

Естетику фізичної культури і спорту, питання естетичного змісту й естетичних цінностей у спорті висвітлювали в своїх працях вітчизняні вчені, такі як М. Сараф, В. Столяров та ін., а також зарубіжні автори – П. Дж. Арнольд, П. Кубертен, Р. Мехью, Р. Елліот та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Аналіз різноманітних літературних джерел вказує, що вітчизняною і світовою наукою накопичено певний досвід, який підтверджує важливість порушеної автором теми. Незважаючи на значну увагу істориків, педагогів, соціологів та інших вчених до розглядуваної проблематики, все ж окремі її питання залишаються поки що не розв'язаними. Вказані дослідження не передбачають повною мірою розгляд впливу естетики фізичної культури і спорту на духовний розвиток особистості.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

У зв'язку з вищезазначеним мета, яку автор ставить перед собою в даній статті, полягає в тому, щоб розглянути естетику фізичної культури і спорту в сукупності характеристик, відображених в історичних, естетичних, педагогічних, філософських, психологічних джерелах, в літературі з теорії і

методики фізичного виховання, мистецтві і спорті та проаналізувати їх можливості виступити факторами духовного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Естетичне ставлення до світу об'єднує всі духовні сили людини: відчуття, емоції, інтелект, волю, уяву, тобто є цілісним чуттєво-образним та ідейно-емоційним ставленням, духовно стверджуючим людину в дійсності. Духовність – це те кінцеве, найвище, до чого прагне людина, це гармонійне узгодження внутрішнього світу людини, душі і духу, яке дозволяє робити вільний вибір сенсу ідеалу, це сходження до вищих цінностей, возз'єднання образу «Я» з образом світу [4, С. 115]. Однією з істинних людських потреб є потреба в красі, як природне прагнення людини до гармонії, цілісності, рівноваги і порядку. Про те, що це саме життєва потреба людини, говорять результати досліджень антропологів, які встановили, що на певній стадії розвитку людського мозку йому просто необхідні були естетичні враження та переживання, які сприяли оформленню у людини цілісного сприйняття як світу, так і себе самої.

Естетиці часто відводять роль філософії і теорії мистецтва, але її галузь набагато ширше: естетика передбачає спільні принципи в самих різних видах діяльності людини, іноді поєднуючи, здавалося б, несумісні явища. Стало аксіомою, що краса є основним естетичним явищем, але предмет сучасної естетики – весь світ у його естетичному багатстві, взятий у світлі загальнолюдської значущості (естетичної цінності) його явищ.

Людина як особистість формується в процесі суспільного життя: у навчанні, праці, спілкуванні з людьми. Фізична культура і спорт роблять свій внесок у формування всебічно розвиненої особистості, її вдосконалення і духовний розвиток.

Фізична культура, як і культура в цілому – продукт творчої діяльності суспільства. На кожному історичному етапі вона змінюється в залежності від можливостей, що надаються для її розвитку тією чи іншою суспільною формацією, і в той же час успадковує неминущі культурні цінності, створені людством на попередніх етапах (наукові знання про закономірності фізичного вдосконалення людини, засоби і методи фізичного виховання, твори мистецтва, що відображають естетичні цінності фізичної культури і спорту, матеріально-технічні досягнення тощо). Поряд зі своєю роллю у фізичному вдосконаленні людини фізична культура може справити значний

вплив і на духовний світ особистості – світ емоцій, естетичних смаків, етичних та світоглядних уявлень.

Фізична культура надає багатющий матеріал для творчості в усіх видах мистецтва, яке є головною формою відображення прекрасного в природі і суспільстві: в живописі, скульптурі, музиці, графіці, архітектурі, літературі. У цьому полягає природний нерозривний зв'язок фізичної культури з культурою нашого суспільства.

Спорт є органічною частиною фізичної культури і являє собою сукупність матеріальних і духовних цінностей, які створюються і використовуються суспільством, це багатогранне суспільне явище, що має самостійне загальнокультурне, педагогічне, естетичне, престижне та інші значення. У процесі свого історичного розвитку він посів чільне місце як у фізичній, так і в духовній культурі суспільства.

Спорт поряд з живописом, скульптурою, музикою і балетом поступово переконує людей, що людська досконалість – одна з найпрекрасніших цінностей життя. Приваблива сила спорту, високі вимоги до прояву фізичних і психічних сил надають широкі можливості для індивідуально-спрямованого виховання духовних рис та якостей людини [3, С. 316]. Цінність спорту, його культурна функція, полягає також у тому, що він є одним з важливих засобів формування естетичних смаків особистості, задоволення її духовних запитів.

Людина, яка займається фізичною культурою і спортом, постійно знайомиться з проявами прекрасного. Під впливом фізичних вправ форми тіла розвиваються гармонійно, рух та дії стають більш витонченими, енергійними, красивими. Багато людей займаються спортом, керуючись не тільки певними практичними цілями – зміцнити здоров'я, встановити рекорд тощо. Значною мірою їх приваблює можливість отримати естетичне задоволення від занять, від можливості постійно спостерігати прекрасне і самим творити його у вигляді виконання красивих рухів, граціозного до віртуозності володіння власним тілом, сприйняття, відчуття і правильного розуміння прекрасного у вчинках, у бездоганних формах стрункого тіла, в доведених до ступеня мистецтва рухах гімнаста, акробата, стрибуну у воду, фігуриста. Виконання вправ під музику в художній гімнастиці, фігурному катанні, спортивних танцях та ін. сприяє розвитку музичної культури. Заняття туризмом, альпінізмом, вітрильним та іншими видами спорту дозволяють розуміти і відчувати прекрасне у природі.

У міру того як у фізичній культурі і спорті, з одного боку, все більш глибоко втілюються гуманістичні ідеали, а з іншого – зростає і вирівнюється

технічна майстерність учасників змагань, естетичний зміст цих соціальних інститутів все краще проявляє себе і справляє все більший вплив на їх розвиток. Складаються види спорту з яскраво вираженою, підкресленою естетичною значимістю (фігурне катання, художня гімнастика, стрибки у воду, спортивні танці, синхронне плавання тощо), в яких вирішення спортивних рухових і змагальних завдань передбачає використання художньої виразності, оскільки тут оцінюються грація, елегантність жестів, красива постава, зовнішній вигляд спортсменів, сам рух – все це відіграє вирішальну роль і визначає загальний результат.

Як правило, фізичну культуру і спорт не вважають мистецтвом, незважаючи на те, що в багатьох випадках вони несуть в собі високохудожній елемент. І все ж, деякі вчені та діячі схильні до ототожнення спорту і мистецтва, вони вважають, і автор з ними згоден, що спорт є дуже красивим. Наприклад, П. Кубертен в своїй «Оді спорту» вигукує: «О, спорт, ти – краса! Ти – архітектор цієї будівлі – людського тіла, яке може стати жалюгідним або велично красивим залежно від того, чи буде воно осквернено низинними пристрастями або буде дбайливо виплекано здоровими прагненнями. Не може бути краси без постави і правильної пропорції, і ти - незрівнянний майстер обох, тому що створюєш гармонію, ти наповнюєш рух ритмом, ти робиш силу граціозною і маєш здатність надавати предметам гнучкість» [5].

Подібно П. Кубертену, Р. Мехью також вважає, що фізична культура і спорт здатні творити красу. «У дії і ритмі, що свідчать про бездоганне володіння простором і часом, спорт наближається до мистецтва, яке створює красу». «Ритм і координацію рухів спортсмена», – пише Р. Мехью, – «не можна відокремити від самого витонченого балету, самого блискучого уривку прозового або віршового твору, самих чудових ліній в архітектурі» [7, С. 190]. Він вважає, що краса спорту полягає в рухах, які і створюють красу; не зняті на плівку ці рухи зникають як скороминуща мить. Цим краса спорту відрізняється від «застиглих» творів живопису і літератури.

В. Уткін також вважає, що краса рухів привабливіша, ніж краса статичних форм [2]. Цьому зобов'язані своїм існуванням і балетне мистецтво, і артистичні види спорту. В образі спортсменів та артистів балету найяскравіше втілено сучасний ідеал тілесної краси. Систематичні тренування зробили їх м'язи бездоганними, а тіла стрункими. Зовнішня привабливість поєднується з високими об'єктивними показниками рухових якостей (витривалістю, силою, швидкістю, спритністю, гнучкістю). Тому до

рухової діяльності майстрів спорту та балету звертаються в тому випадку, коли хочуть виявити еталони краси рухів. Говорячи словами Ле Корбюзьє, тут вступають в дію математичні здібності нашого розуму: насолоджуючись видовищем, ми одночасно знаходимо в ньому відображення законів світобудови.

Поряд з мистецтвом, фізична культура і спорт – потенційно багате джерело естетичних переживань як для виконавця, так і для глядача. Естетичні почуття ведуть до збагачення духовного світу людини, пізнання сутнісного змісту феномена культури, поєднаного з світом цінностей. При цьому глядач повинен сприймати те, що він бачить, не з точки зору перемоги або поразки, правил гри, стратегії або утилітарних наслідків, а з художньої точки зору, приблизно так, як це робить Р. Елліот: «Якщо ми хочемо показати, що спорту притаманні естетичні цінності, які можна порівняти з естетичними цінностями мистецтва, то слід виділити такі його особливості, як швидкість, грація, плавність, ритм і енергія, якості, які в різних поєднаннях один з одним складають красу» [6, С. 112].

У цьому і полягає специфіка фізичної культури і спорту та їх порівняння з мистецтвом. Вони не просто впливають на виховання людини, а удосконалюють здатність бачити, чуттєво споглядати, підходити до дійсності з позицій вищих потреб духовного розвитку особистості. Видатний художник Михайло Врубель (1856-1910 рр.) бачив завдання мистецтва в тому, щоб будити людську душу «від дрібниць буденного величними образами». На нашу думку, це висловлювання можна сміливо віднести і до завдань фізичної культури і спорту.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку

На основі значної кількості наукових джерел, в тому числі і візуального матеріалу, можна зробити наступні висновки:

- фізичну культуру і спорт можна визначити як сукупність досягнень суспільства у створенні і раціональному використанні спеціальних засобів, методів і умов цілеспрямованого фізичного та духовного удосконалення людини;
- фізична культура і спорт – це найважливіші засоби формування людини як особистості. Заняття фізичними вправами дозволяють багатогранно впливати на естетичну свідомість, гармонійний розвиток, привабливий вигляд, красу рухів, вони викликають не тільки істотні біологічні зміни в організмі, але значною мірою визначають вироблення естетичних смаків, морально-етичних норм поведінки, розширення

світогляду та розвиток інших сторін особистості, що характеризують духовний світ людини;

- під час естетичного сприйняття фізичної культури і спорту виникають певні емоції, які сприяють формуванню емоційної сфери людини. Багатство емоційної сфери особистості свідчить про її духовне багатство;

- діяльність у галузі фізичної культури і спорту має і матеріальні, і духовні форми вираження. Впливаючи на біологічну сферу людини комплексом засобів і методів, фізична культура неминуче впливає на інтелектуальну, емоційну, духовну сфери особистості в силу єдності та взаємообумовленості функціонування матеріального і духовного в людині;

- фізична культура і спорт безпосередньо впливають як на естетичну культуру і духовний розвиток особистості, так і на традиційні види естетичної діяльності всього суспільства. Відбувається і зворотний процес - проникнення форм власне естетичної діяльності, методів художньої творчості, виразних засобів художньої мови в сферу фізичної культури і спорту.

Таким чином, естетика фізичної культури, її прояви в різних видах спорту при правильній організації та поданні, дійсно сприяють духовному розвитку особистості.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямку полягає у вивченні інших проблем, пов'язаних з естетичним та фізичним вихованням молоді, їх взаємозв'язком і взаємодоповненням.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). – К.: Райдуга, 1994. - 61с.
2. Уткин В. Л. Биомеханика физических упражнений: учеб. пособие [для студентов фак. физ. воспитания пед. ин-тов и для ин-тов физ. культуры] / В.Л. Уткин. - М.: Просвещение, 1989. - 210 с.: ил.
3. Холодов Ж.К. Теория и методика физического воспитания и спорта: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / Ж. Холодов, В. Кузнецов; 2-е изд., испр. и доп. - М.: Издательский центр «Академия», 2003. - 480 с.
4. Шевченко Г.П. Система духовно-нравственного развития учащейся молодежи Украины / Г.П. Шевченко // Педагогика. - 2008. - №9. – С. 114 - 120.
5. Coubertin P. de. The Olympic Idea / P. de Coubertin. - Cologne High School for Sport, Carl-Diem Institute, 1966.
6. Elliot R. K. Aesthetics and Sport / R. K. Elliot // H. T. A. Whiting and D. W. Masterton. Reading in the Aesthetics of Sport. - Lepus Books, 1974. - 112 p.

7. Maheu R. Sport and Culture / R. Maheu // Introduction to Physical Education, ed. by H. S. Slusher and A. S. Lockhart W. C. Brown, 1970. - P. 186-197.

Рассмотрены эмоционально-зрелищные функции физической культуры и спорта, которые несут в себе эстетические свойства, проявляющиеся в гармонии физических и духовных качеств человека. Проиллюстрировано примерами утверждение, что физическая культура и спорт наряду с искусством - потенциально богатый источник эстетических переживаний, как для исполнителя, так и для зрителя. Выявлено, что физическая культура и спорт могут оказать существенное влияние на духовный мир личности - мир эмоций, эстетических вкусов, этических и мировоззренческих представлений.

Єрмолаєва Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри фізичного виховання Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Шевченко Г.П.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Р.М. Калько

В статті розкривається та аналізується роль театральної педагогіки як головного механізму, що формує культуротворчу особистість молодшого школяра в умовах позаурочної роботи. Автор робить висновок, що шкільний театр буде квінтесенцією розвитку сучасного освітнього закладу, де в умовах театральної діяльності молодші школярі зможуть успішно розвивати творчі здібності, проявляти суспільно-корисну активність, опанувати мову шляхом виконання ролей в театральних виставах, що дозволить глибше усвідомити сутність конкретного навчального предмету та сформувати культуротворчу особистість.